

ДО 90-РІЧЧЯ ГОЛІНИ ВОЛОДИМИРА ВАСИЛЬОВИЧА

**ТОЙ, ХТО ВІДЧИНЯЄ ВУЗЬКІ БРАМИ.
ДО 90-РІЧЧЯ ПРОФЕСОРА
ГОЛІНИ ВОЛОДИМИРА ВАСИЛЬОВИЧА**

Вельми не просто надати стислу текстуальну форму тому феномену української кримінологічної науки, який пов'язується з іменем доктора юридичних наук, професора, члена-кореспондента Національної академії правових наук України Голіни Володимира Васильович. Надто він є широким, глибоким, недосяжним до будь-якої спроби формалізації. Жива думка не піддається стисненню. Вона не завмирає у часі. Одного разу будучи осягнутою, сформульованою – починає жити «власним життям»: її підхоплюють інші дослідники, розвивають, видозмінюють, творять. Тож немає сенсу перераховувати ті доктринальні відкриття й удосконалення, які належать перу Майстра. Вони, по-перше, є широковідомими у своєму первинному оформленні та, по-друге, будучи відпущеними у «відкритий космос» (ставши ноосферичним надбанням), вже пройшли довгий шлях апробації, подальшого розвитку у сотнях і тисячах спалахах наукового осяяння студентів, аспірантів, молодих науковців й досвідчених шукачів кримінологічних істин. У зв'язку з цим доречно обмежитись деякими узагальненнями, які, на мій погляд, можуть підкреслити характерні риси наукового спадку та невичерпаного потенціалу Володимира Васильовича.

Головне з цих узагальнень нескладно вивести: професор Голіна без перебільшення є одним з фундаторів української кримінології як такої. З її предметно-структурними особливостями, характером постановки питань, способом їх бачення, озвучення. Принагідно зауважу, що принадою кримінологічного мислення, орієнтири, горизонти і прийоми якого сформувалися й практикуються низкою українських дослідників, є його масштаб, що повсякчас не задовольняється аналітико-емпіричним рівнем, а тяжіє до постановки й безупинного пошуку відповідей на фундаментальні, граничні питання, питання «на межі». Це геть не властиво кримінологам Італії, Німеччини, Нідерландів, США, низки інших країн, формат мислення

яких відзначено домінуванням не інтелегібельного, але інструментального, прикладного. Вітчизняна ж кримінологічна наука традиційно має ширші межі та глибші структури комплексності (й навіть сама ця категорія, зусиллями талановитого «кримінолога-голініста» Максима Геннадійовича Колодяжного, стає предметом окремого вивчення), тяжіє до трансцендентальності. Саме у надрах останньої, між іншим, тільки і може народитися кримінологічна стратегія. Вона напругу пов'язується з можливістю відбутись кримінологу як стратегу. А це – найбільший з можливих у блоці наук про злочинність інтелектуальний виклик! Відповідна здатність може себе проявити виключно в оперуванні питаннями «на межі», граничними питаннями: чим є злочинність, криміногенний потенціал? Яким є дійсний об'єкт запобігання злочинності? Чи можлива особистість злочинця?..

Ці та подібні їм питання обумовлюють між- і метадисциплінарний характер кримінології. І це, підкреслимо, – безумовна принада вітчизняної кримінологічної традиції. Але варто бути свідомим і того, що кожна наукова традиція – не даність, а результуюча напруженої роботи духу, розуму і волі тих сміливців, що наважилися взяти на себе роль і відповідальність інтелектуальних лідерів. Професор Голіна Володимир Васильович належить до їх числа. Лицар духу й розуму! Людина, з чуйною до несправедливості совістю, тонким відчуттям гідності та краси (слова, жесту, стилю), складним мисленням, спрямованим на пошук смислів.

Чи не найталановитіший вітчизняний філософ-сучасник Андрій Баумейстер пропонує увазі по-мистецьки витончений прийом опису нашого мислення. Дослухаймось до його слів (мовою перекладу): «Наше мислення і сприйняття можна уподібнити глибі мармуру, з якої ще належить створити прекрасний скульптурний образ. Скрипач чи піаніст довго тренують свої пальці, своє вміння відтворювати та інтерпретувати звуки. Їх робота над звуком практично не знає меж. Письменник чи поет наполегливо працюють над засобами вираження їх думок, емоцій. Вони працюють з художнім словом. Вчений удосконалює свої знання, розвиває власні здібності дослідника. Він працює з науковою думкою, з теоріями та гіпотезами. Але що їх об'єднує?.. Зусилля сприймати, переживати та передавати певний смисл»¹. Як видається, творчість Володимира Васильовича – це поєднання і класичного наукового підходу, і мистецького, і філософського споглядання у прагненні до встановлення істини. Й у цьому прагненні він майстерно оперує античною запитальною традицією, завдяки чому вдається досягати методологічної граничності у постановці фундаментальних питань для кримінології.

Помітність наукової фігури Професора є настільки феноменальною, що жодне з питань загальної частини кримінології, до яких звертається чи-то здобувач вищої освіти, майбутній правник, правоохоронець, чи-то

¹ Баумейстер А. На пути к мышлению, или Интеллектуальные путешествия в страну Философию. К. : Издательский дом Дмитрия Бурого, 2021. С. 21.

науково-педагогічний працівник або дисертант, не може отримати повноцінного стартового опису без звернення до його напрацювань. І можна нескінченно перераховувати те, що нам відомо в кримінології завдяки Володимиру Васильовичу. Його праці – надто відомі, щоби їх детально цитувати, обговорювати у цьому есе. Їх новизна, фундаментальне значення та прикладна спрямованість – беззаперечні. Але мене з наукового доробку будь-якого дослідника завжди більше цікавило те, яку невідомість продукують засвоєні знання (щось на кшталт антибібліотеки Нассіма Талеба¹). Звісно, ця цікавість виникала тільки після опрацювання того масиву інформації, які Метр пропонував чи-то читачеві, чи-то в особистому спілкуванні. Кожен, хто хоча б трохи попрактикує запитування про невідоме (зокрема у сфері кримінологічних інтересів: про злочинність, її детермінацію, особистість кримінального правопорушника, об'єкти запобіжної діяльності тощо), швидко виявить, що саме у цих питаннях криються вільні місця для подальших кроків уперед. І в цьому сенсі наукові роботи професора Голіни виявляються корисними до надзвичайності. Адже окрім безумовного освітлення до пори темних частин реальності у її кримінологічному осягненні, не менш значущими виявляються й простори незнання, до безкрайніх меж яких підводить рух «професорськими стежками». Тож які простори незнання відкриваються поза кримінологічною ойкуменою, окресленою професором? Як видається, їх можна сформулювати так:

- ми не знаємо дійсної природи злочинності. Розмаїття підходів не формує універсальну парадигму та вимагає продовження творчого пошуку;
- нам достеменно не відомі дійсні *причини* злочинності та індивідуальної кримінально протиправної поведінки. Саме тому при характеристиці стратегії зменшення можливостей вчинення злочинів професор говорить про неї як про стратегію «флангових» ударів², себто не основних;
- невідомими є взаємозв'язки (прямі, опосередковані, зворотні, мережеві) злочинності та криміногенного потенціалу суспільства. Яким чином, за рахунок дії яких факторів відбувається перехід від криміногенного потенціалу до злочинності?
- ми не знаємо повного змісту категорії «особистість кримінального правопорушника». Особистість є ширшою за суспільство?
- ми не знаємо таємниці впливу ситуації на особу, яка із законослухняного громадянина перетворюється на жорстокого злочинця;
- до кінця невідомим лишається дійсний об'єкт запобігання злочинності. А звідси – проблема розуміння кримінологічної політики та стратегії. Стратегування взагалі та у сфері протидії злочинності – це мистецтво гри, чи наукова діяльність? Чи віддільні одне від одного

¹ Taleb N. The Black Swan. The Impact of the Highly Improbable. London : Penguin Books, 2011. P. 8.

² Голіна В. В. Зменшення можливостей вчинення злочинів як стратегія запобігання злочинності. Вісник Академії правових наук України : зб. наук. пр. / Акад. прав. наук України. Харків : Право, 2012. № 3 (70). С. 205.

мистецтво, філософія і наука? Чи є в Україні стратеги державного будівництва (оборони, відновлення) взагалі та стратеги-кримінологи, зокрема? Чи здатні стратеги-кримінологи переграти агресора, олігархат? І як це може статися?

– ми не знаємо складові правової реальності. Де закінчується реальність та починається ілюзія? Як виявляти «платонічні складки», що маркують цей розрив? І як їх враховувати в процесі криміналізації (декриміналізації) діянь? Лишається нез'ясованою на концептуальному рівні допустимість існування кримінального права взагалі. Так інколи буває: щось, що, здавалося б є очевидним (ясно як вдень), у певні моменти, на деякому відтинку осмислення втрачає непохитність своєї визначеності та безальтернативності. Може так статися, що й кримінальне право виявить такі властивості своєї природи, що будуть суперечити панівній наразі (принаймні у ліберально-гуманістичній парадигмі) концепції прав людини. Здамося такими питаннями: кримінально-правова свідомість¹ формується тільки на основі знань про норми чи також і на основі імпліцитної загрози покарання всім? Чи є загроза (загальна превенція) базовою властивістю методу кримінально-правового впливу і регулювання, що нівелює людську гідність? Чи не принижує погроза (загроза) людську гідність? Якщо так, то чи не руйнує кримінальне право засадничу конструкцію прав людини, що виводиться саме з ідеї гідності (продукт античної філософії, середньовічної теософії, мистецтва Ренесансу й науки Просвітництва)?

Це – лише окремі, пунктирно позначені зони незнання й чутливі питання, які виводяться з опрацювання наукових робіт Володимира Васильовича Голіни і які вимагають найбільш прискіпливого до себе дослідницького погляду. Звернімо увагу: ці питання виводяться з позиції цілого. І тільки така позиція наукового споглядання може продукувати смисли, а не «мертві знання». Осмисленість наукової творчості та життєвого шляху Володимира Васильовича – те, що вирізняє його з-поміж багатьох кримінологів сучасності.

До речі: що означає бути кримінологом сучасності? Що взагалі означає бути сучасником? Можливо – здатність відчувати та осмислювати дух часу, до календарних контурів якої поміщається людина волею Усесвітнього Розуму? Безперечно: Метр володіє гострим почуттям сучасності!

І в цьому ключі мені пригадуються хвилюючі миті спілкування з Володимиром Васильовичем з приводу моєї докторської дисертації², по якій він виступав офіційними опонентом. Це був один зі спекотних серпневих днів 2016 р., коли Професор мені зателефонував і у властивій йому м'якій, інтелігентній манері спочатку поділився загальними враженнями від перебування у відпустці, на своїй заміській дачі, у безпосередній близькості

¹ Голіна В. В. Кримінально-правова свідомість в Україні // Сучасна кримінально-правова система в Україні : реалії та перспективи / Ю. В. Баулін, М. В. Буромський, В. В. Голіна та ін. Київ : ВАІТЕ, 2015. С. 383–414.

² Орлов Ю. В. Політико-кримінологічна теорія протидії злочинності : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08 / Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2016. 477 с.

до природи. Здавалося, тоді Володимир Васильович мав добродушно-філософський настрій, який не міг не передатися й мені, означивши деякі, ледь вловимі схвальні його враження від первинного прочитання тексту дисертації. Приємно було відчувати, що і він, і я читали одні і ті самі, не пов'язані з кримінологією і при цьому не надто популярні книжки, окремі цитати яких були вплетені у текст дисертації (зокрема, «Таємний радник вождя» В. Д. Успенського). Відбувся обмін думками і щодо художньої літератури. Трохи згодом загальна компліментарна тональність розмови була розбавлена майстерним підсвічуванням вразливих до критики «місць» дисертації. Але і тут інтелігентність Володимира Васильовича дала про себе якнайкраще знати. Від нього я почув раніше мені невідомий анекдот про Гегеля та його дружину, яка не зрозуміла половину з написаного її чоловіком нового філософського трактату і на що сам Гегель вигукнув: «Як?! Тільки половину? Піду доопрацьовувати...». Тим самим Майстер дав зрозуміти одну з вад дисертації: перенасиченість тексту новітньою, часто іноземного походження термінологією. Не дарма супутником Володимира Васильовича у тій відпустці на дачі, за його власним зізнанням, став тлумачний словник... І це – дуже показово: вже будучи у поважному віці, Майстер лишається відкритим до нового, до ускладнення власного мислення, до ускладнення інструментів наукового дискурсу, виключно через які і відбувається приріст не мертвого (статистичний емпіризм у своїй самозамкненості), але живого знання. А тому й лишається сучасником, багато в чому визначаючи життєво важливі напрями поточних і перспективних кримінологічних досліджень в Україні.

Серед іншого тоді довелося подискутувати з Володимиром Васильовичем з приводу положень моєї дисертації, присвячених так званих політико-кримінологічній технології масового спротиву. По суті – це була спроба упорядкувати, передусім з точки зору Основного закону та закону про кримінальну відповідальність, а також кримінологічної доктрини рух «народних мас» проти влади, її персоналізованого складу і проваджуваної ним політики, запропонувати критерії відмежування злочинного, насильницького повалення конституційного ладу, захоплення державної влади від реалізації природного права на повстання (за правом націй на внутрішнє самовизначення). До певної міри неочікувані, однак теоретично вагомі, влучні, обґрунтовані контраргументи професора Голіни з приводу розробленої в дисертації моделі такої технології змусили мене переглянути низку положень, які, як здавалося спочатку, були ясними, раціональними, зрозумілими. Й дотепер зауваження Володимира Васильовича не втратили актуальності. Як, зрештою, і сама проблема теоретичного осмислення та можливого законодавчого унормування природи, підстав та умов реалізації права народу на повстання. Зважаючи на вітчизняні традиції безпосереднього народного волевиявлення засобами «вилучної демократії», а також наростаючий криміногенний потенціал суспільства в умовах війни та повоєнного переходу – розробка цієї тематики, як видається, є гостро затребуваною.

Сам дослідницький підхід Володимира Васильовича дивовижним чином поєднує фундаментальну та прикладну властивості, характер, спрямованість. Мимоволі зринає образ схожості внутрішнього світу Метра кримінології із надскладним сплетінням смислів, спонук, що постають з перспективи Рафаеля, зафіксованої на фресці «Афінська школа». Центр уваги притягують постаті Вчителя і Учня, Платона та Аристотеля. Перший вказує в небеса, апелюючи до світу ідей (величний діалог «Тимей»), звідки й виводяться уявлення про сутності, суть, про головне, важливе. Другий (надглибока «Етика») – на світ людський, на «заземлення» сутностей до їх втілюваності у потреби забезпечення гідної практики. Так важливі, методологічно значущі концепції у науковому доробку професора Голіни втілюються з одного боку – у фундаментальні концепти і концепції, а з іншого – в актуальні, прикладні розробки окремих видів злочинності, її детермінації, проблем запобігання. В цьому – їх оригінальність, їх цінність і значення.

Підсумовуючи висловлені судження, спогади, враження, хочеться задатися питанням, яке, вочевидь, доречніше було поставити на початку: навіщо цей текст? Для чого, з якою метою він запропонований читачеві? Яка його цільова причина та, зрештою, хто є його уявним читачем? Перш за все, мабуть, цей текст – лист до самого Володимира Васильовича. Справа життя – не марна. Вона продовжує пульсувати у Всесвіті, продукуючи все нові й нові ідеї, надихаючи на рух думки! Крім того, висловлене адресовано й тим нинішнім та майбутнім поколінням кримінологів, які тільки-но стали чи стануть у майбутньому на тернистий шлях метадисциплінарного кримінологічного мислення. Хочеться вірити, що в ході війни, в епоху максимальної утилітарності як вимоги до наукової продукції, жорстких узалежнень дослідників, установ від запитів стейкхолдерів не вихолоститься здатність українських кримінологічних шкіл та окремих ініціатив до пошуку безкорисного знання. А тільки таким може бути справжнє фундаментальне знання, які становить культурний код європейської цивілізації. Саме тому науковий доробок Володимира Васильовича Голіни, його дослідницькі орієнтири, принципи, підходи, способи бачення проблем гідні й варті того, аби їх вивчати, наслідувати, розвивати.

Але мислення ходить вузькою брамою, яка відчиняється тільки спраглим до інтелектуальних глибин та відкритим до інакшого. Таємниця, принада й велич генія Володимира Васильовича Голіни – у володінні ключами від тієї брами, які ще мусять послужити високим ідеалам науки!

Довгих років життя, Метре!

*Доктор юридичних наук, професор
Орлов Юрій Володимирович*